

Projev Václava Havla v Evropském parlamentu k 20.výročí pádu opony

Evropský parlament, 11. listopadu 2009

autor: Václav Havel

Vážený pane předsedo,
paní poslankyně,
páni poslanci,

děkuji vám za pozvání a za možnost promluvit k vám ve dnech dvacátého výročí dramatického prolamování hraničních zátarasů, stříhání ostnatých drátů, bourání zdi mezi evropskými národy a v případě Německa i zdi mezi dvěma částmi téhož národa. Byl to konec bipolárního rozdělení nejen Evropy, ale do značné míry celého světa. Byl to okamžik tak historicky důležitý, že leckdos měl dojem, že od této chvíle už bude klid a svět bude jen vzkvétat.

Nestalo se to, dějiny samozřejmě neskončily. O to důležitější je pojmout toto výročí nejen jako výzvu k reflexi současnosti, ale především jako výzvu k úvahám o budoucnosti. Přispěji k nim pěti poznámkami na téma evropského sjednocování.

(1)

Na tak překvapivě rychlý pád železné opony jsme nikdo nebyl a nemohl být kompletně připraven. Bylo by to proti přírodě. A tak nastala fáze určitých rozpaků, zkoumání různých alternativ, nejistoty. Posléze se NATO odvážně rozšířilo o nové členy, čímž je bezpečnostně zakotvilo a pomohlo jim soustředit se na přípravu vstupu do Evropské unie. Později se Unie skutečně začala otevírat novým demokraciím střední a východní Evropy. S těmito zeměmi mívá čas od času různá trápení. Je to víc než pochopitelné. Demokratickou politickou kulturu nelze vytvořit nebo obnovit ze dne na den. Trvá to dlouho a je třeba přitom řešit spoustu nečekaných problémů. Komunismus vládl poprvé a doufejme naposledy v moderních dějinách, a poprvé jsme se tudíž setkali i s fenoménem postkomunismu. Museli jsme čelit důsledkům dlouhodobé vlády strachu a všem nebezpečím souvisejícím s historicky bezprecedentním přerozdělováním vlastnictví. Překážek bylo a je tedy hodně a zkušenosti s takovým stavem věcí se teprve rodí.

Přesto si myslím, že Západ postupoval správně. Každá jiná alternativa by totiž nejen jemu, ale vlastně všem přinesla podstatně víc starostí a byla by i dražší. Nejen že by se mohl povážlivě rozvinout nový boj o sféry vlivu či přímo nadvládu jedněch nad druhými, ale státy, které by zůstaly před západními branami, by se s největší pravděpodobností staly rejdištěm různých nacionalistů a populistů, jakož i jejich ozbrojených milicí, a možná i prostorem nebezpečných lokálních konfliktů, o to nebezpečnějších, že po druhé světové válce se ze známých důvodů nikdy nekonala skutečná mírová konference, která by závazně, přesně a natrvalo upravila poválečné poměry v Evropě. Myslím, že mnozí, kteří donedávna třímali v rukách prapor se srpem a kladivem, by se dokázali velmi rychle chopit praporu nacionálního. Kam taková cesta vede, jsme mohli vidět v bývalé Jugoslávii. Démoni ovšem, jak známo, probouzejí vždycky další demony. Takže nikdo neví, zda by nákaza nepřeskočila i do západní části Evropy. Žijeme přitom v době, kdy jakýkoli lokální konflikt - díky globalizaci - může snadno přerůst v konflikt světový.

Zvolený postup byl tedy historicky nejpřirozenější a prakticky nejvýhodnější. Byl to navíc postup, který mohl být vykládán i jako výraz reflektované spoluodpovědnosti za nedávný vývoj, k jehož prvopočátkům patřily i některé krátkozraké ústupky demokratického světa.

Shrnuji tedy: sebevětší starosti, které s námi dnes Evropská unie má, stojí za to přijmout, protože jakákoli alternativa dosavadního vývoje by zřejmě byla podstatně horší a nebezpečnější. Evropu lze v této souvislosti žádat o jediné: o pochopení a trpělivost.

Otázkou ovšem je, co můžeme Evropě nabídnout my. Už dlouho si myslím, že po tom, co jsme v době totalitního systému podstoupili, bychom měli - nebo jsme přímo povinni - tuto zkušenost přesvědčivě vysvětlit ostatním a vše, co z ní vyplývá, proměňovat do konkrétních podnětů. Není to lehké a nejsem si jist, zda se nám to dosud dařilo. Totalitní či autoritativní způsob vlády mívá totiž velmi nenápadné počátky a velmi rafinované způsoby ovládnutí společnosti. Až teď, s odstupem času, si mnozí z nás uvědomují, jak důmyslně byli leckdy zapleteni do totalitních sítí. To všechno nás zavazuje ke zvláštní obezřetnosti. Ta by měla být naším příspěvkem k záruce, že se to, co jsme prožili, už nemůže nikdy opakovat.

Co to vyžaduje?

Především jasnou a jednoznačnou solidaritu se všemi, kdo dnes kdekoli na světě totalitním či autoritativním režimům čelí. Žádné hospodářské či jiné partikulární zájmy by neměly takové solidaritě bránit. I malý, nenápadný a dobře míněný kompromis může - byť třeba až po delším čase a nepřímě - mít své osudové následky. Zlu nelze ustupovat, neboť každého ústupku ze samé své podstaty využije ve svůj prospěch. S politikou appeasementu má ostatně Evropa své neblahé zkušenosti. Svobodomyšlným lidem či hlasitě promlouvajícím svědkům poměrů v Severní Koreji, Barmě, Íránu, Tibetu, Bělorusku, na Kubě či kdekoli jinde může naše podpora pomoci víc, než si myslíme. Ale pomůže i nám. Pomůže nám připravovat lepší svět a zároveň být lépe sami sebou, totiž lépe naplňovat konkrétním obsahem hodnoty, k nimž se v obecné rovině hlásíme.

Evropský parlament udělil nedávno Sacharovovu cenu Memorialu, ruskému společenství monitorujícímu, jak jsou v Rusku respektována lidská práva. Myslím, že to byl důležitý čin. Vzpomínám si, jaký význam v mé zemi kdysi mělo, když nás - opozici - proti vůli vedení státu pozval při své státní návštěvě francouzský prezident na pracovní snídani. Jde o věci jen zdánlivě vnějškové. V totalitních poměrech to prostě tak chodí, že jedna snídaně či jedna potlačená studentská demonstrace může dát za jistých okolností do pohybu dějiny.

(2)

Identitu každého z nás mimo to, co je nám vlastní jako jedinečným bytostem, spolutvoří i několik vrstev naší identity tak říkajíc sdílené. Ve větší či menší míře každého z nás spolutvoří i jeho příslušnost k jeho rodině, obci, kraji, firmě, církvi, spolku či politické straně, k jeho národu, civilizačnímu okruhu a posléze i k obyvatelstvu této planety. To všechno poukazuje k nějakému typu našeho domova, ať už geografického, názorového, jazykového, etnického či jiného, tím vším jsme spolutvořeni i my. K tomu všemu se také váží i různé typy našeho vlastenectví, našich cílů, našich afinit, inklinací, hrdostí, znaků, tradic, zvyklostí, návyků i zvláštností. Svět je zkrátka pestrý, pestré je lidstvo a pestrý je každý z nás.

Z této sdílené příslušnosti vyrůstá ovšem i sdílená suverenita. Na všech úrovních své identity máme určitou míru suverenity, na žádné ale nemáme a nemůžeme mít suverenitu úplnou. Oč běží, je jediné: aby se tyto suverenity doplňovaly a pokud možno si vzájemně neodporovaly.

Zajisté tušíte, proč zde právě teď tuto úvahu vedu: debaty o evropské ústavě i Lisabonské smlouvě se přece z velké části točí kolem otázky, v jakém vzájemném poměru mají být suverenita státní a evropská.

Odpověď je jasná: měly by se doplňovat.

Cítím-li se být Evropanem, neznamena to přece, že přestávám být Čechem. Je tomu právě naopak: jakožto Čech jsem i Evropanem. Poněkud poeticky říkávám, že Evropa je vlast našich vlastí.

Jsem přitom přesvědčen, že suverenita evropská se bude v budoucnosti zvolna posilovat. Nevím, zda rychleji či pomaleji, nevím, jaké zákruty a oklidy k tomu povedou, ale vím, že integrační proces musí pokračovat. Je to totiž v bytostném, ba přímo existenčním zájmu nejen Evropanů, ale všech.

Důvody jsou zřejmé: žijeme v prostoru jediné globální civilizace, v níž je celkem jedno, zda majitel grónského rybářského podniku žije na Taiwanu a patří mu kus banky v Brazílii či majitel českých dolů řídí své podniky počítačem z Islandu. V takovém prostoru hrají a budou hrát stále významnější roli různá nadnárodní či nadstátní či kontinentální společenství. Není a nebude konec národních států, pouze se tyto státy sdružují a budou dál sdružovat a jednat v mnoha směrech společně. Sám technický a ekonomický vývoj si to prostě vynutí. Na druhé straně v době, kdy svět míří k neblahé unifikaci, může být konstituování různých menších společenství států a národů, které si jsou tak či onak blízké, jedním z nástrojů lepší obrany jejich národní či regionální identity.

Pozvolné a nenásilné sdružování států posiluje samozřejmě i mírové soužití. Anebo nebyla snad většina válek v posledních staletích válkami národních států? Jak lépe různé nacionální běsy krotit než věcnou spoluprací národů?

Přistoupit na princip vícevrstevnaté suverenity lze ovšem jen na pozadí občanské a politické identifikace s ním. Pozoroval jsem, že v naší zemi - a nejspíš i v mnoha dalších zemích - se často mluví o "nás" - v mém případě Čechů - a o "nich", přičemž jimi jsou myšleni jacísi zlí cizáci v Bruselu. Ale což i my nejsme v Bruselu? Toto dělení na "nás" jako na někoho a priori hodného a na nějaké zlé "je" jako ty, kteří nám chtějí za každou cenu ublížit, prozrazuje jediné: pramále pochopení samotného integračního principu. I tomu je tedy třeba trpělivě čelit.

Jsme na jedné lodi a ta loď má dobrý směr. A bude ho mít, dokud všichni její pasažéři ponesou sdílenou odpovědnost a nebudou tedy hrát každý jen svou hru a jen sám za sebe. Význam či jedinečnost v utvářené pospolitosti nezískáme křikem o svých bližších nespecifikovaných národních zájmech, maskujícím jen nedostatek vnitřní sebedůvěry, ale smysluplným způsobem svého bytí mezi jinými a své účasti na společném díle.

(3)

Evropa po dlouhá staletí byla hlavním civilizačním centrem této planety, a pokud nebyla, rozhodně si to o sobě myslela. Cítila se proto oprávněna vyvážet svou kulturu, své náboženství i své vynálezy do celého světa, a to bez ohledu na to, zda o to někdo stojí. Ostatně nejednou byl vývoz těchto hodnot spojen s násilím. Lze dokonce říct, že celá novověká civilizace - nejen se vším skvělým, co pro svět znamená, ale ve stejné míře se svou dnešní krátkozrakostí - má svůj prapůvod v Evropě.

Z toho všeho by se měla Evropa poučit a novým způsobem na to navázat. Totiž tak, že už nebude světu nic vnucovat, ale bude se pouze snažit ho inspirovat. Prostě mu nabízet příklad, z něhož si mohou ostatní něco vzít, anebo také nemusí.

Těžko hledat na této Zemi končinu, v níž by bylo v různých státech soustředěno tolik národů či etnických skupin, tolik menšin a menšin v menšinách. Přesto se Evropě v posledních desetiletích podařilo vytvořit možná nejpevnější nadnárodní svazek, jaký dnes můžeme na světě pozorovat. Přičemž - a to je nejdůležitější - tento svazek nevznikl tak, jak tomu dosud v historii vždy bylo, totiž jako produkt znásilnění slabších silnějšími. Vznikl naopak jako produkt věcné domluvy. Integrace se tedy přesunula z bojišť do konferenčních sálů. Kdyby nic jiného, už to samo může sloužit jako velká výzva pro ostatní svět.

Zmínil jsem se o zesíleném významu nadnárodních útvarů v dnešním světě. Optimální politický řád nadcházejících desetiletí vidím v tvořivé partnerské spolupráci těchto větších nadnárodních či kontinentálních entit, založené na určitém společném - spíš mravním než politickém - minimu.

Tyto vztahy ovšem, mají-li mít smysl, se musí opírat o dva základní principy: úplnou vzájemnou rovnost a maximální upřímnost. Vztah, kdy z nějakých praktických důvodů - například ze strachu, že by mohly být přerušeny dodávky ropy či plynu - si nasadí někdo klapky na oči a zapomene na všechny zavražděné svobodomyšlné novináře či na spoustu podobných nedobrych věcí, o nichž by za jiných okolností rád mluvil, není vztahem partnerským. Protože je založen na falši. Skuteční partneři musí umět říkat si navzájem všechno, co si myslí, tedy celou pravdu, a musí ji umět také celou vyslechnout.

Evropská integrace, díky které žije větší část našeho kontinentu tak dlouho v míru, je vskutku unikátním pokusem o demokratické soustátí. Není to a hned tak to nebude čistá federace, ba ani tradiční konfederace. Je to prostě cosi nového. Kéž by tento pokus byl poučný i pro jiné!

To ale není hlavní. Domnívám se, že Evropská unie má šanci inspirovat zbytek světa ještě něčím daleko hlubším než jen svým modelem spolupráce národů. Touto možností je důsledná snaha o nápravu všeho sporného, čím Evropa předurčila či ovlivnila celý charakter soudobé civilizace. Jde o pohyb, který možná už trochu začíná.

Mám tím na mysli odklon od kultu zisku za každou cenu a bez ohledu na jeho dlouhodobé a nezvratné následky, odklon od kultu kvantitativního růstu a růstu růstu, odklon od primitivního ideálu dohnání a předechnání Ameriky nebo Číny nebo kohokoli jiného, jakož i odklon od nebezpečně nekonceptního osídlování Země a bezhlavého drancování planety neohlížejícího se na životní prostředí a zájmy budoucích generací. Mám tím samozřejmě na mysli i důmyslné šetření energií, kdy se úspěch státu neměří růstem její spotřeby, ale naopak jejím klesáním.

To všechno je ovšem možné jen za předpokladu, že se začne cosi proměňovat v samotné duši soudobého Evropana. Měl by být - tvář v tvář nejnovějším objevům kosmologie - přeci jen trochu pokornější, měl by myslet i na to, co bude, až zemře, sklánět se před tajemstvím vesmíru a bytí samotného, zkrátka vztahovat se opět víc - tak, jak tomu bývalo v prvních fázích evropského vývoje - k věčnosti a nekonečnu. Měli bychom vážně myslet na to, že nic, co se stalo, se nemůže odestát, že všechno se kdesi - byť jen v podobě letícího světla - pamatuje, a že nic se proto navždy neodpouští.

Ale zpátky k Evropě jako partnerovi jiných: převážná část válek v dohlédnutelných dějinách lidského rodu byla válkami o hranice, respektive teritoria. Z toho plyne významné poučení: nejen národní státy, ale i nadnárodní

společenství by měly vždy jasně vědět, kde začínají a kde končí. Rozmazané či sporné hranice jsou častým zdrojem neštěstí. To by měla mít na paměti i Evropská unie. Proto by měla mít jasno i o svých vnějších hranicích. Chce-li hranice bourat, musí nejprve vědět, kde leží. Ideu geografické sebeidentifikace by tedy podporovat v širším, to znamená planetárním měřítku. I tím by tedy měla významně a velmi konkrétně přispívat k tomu, po čem všichni toužíme: k míru mezi lidmi a národy na této planetě.

(4)

Téma sdílené suverenity se v evropských debatách vynořuje nejčastěji jako téma institucionálního uspořádání Unie. Respektuji energii, kterou Unie v posledních letech tomuto tématu věnovala, a úspěchy, jichž dosáhla. Právě proto se odvážím pohlédnout i v této věci do vzdálenější budoucnosti.

Tento parlament, v němž zasedáte, je volen přímo a počet mandátů jednotlivých států se snaží odpovídat jejich velikosti. Myslím, že ve srovnání s dneškem by měl mít Evropský parlament o něco silnější pravomoci jakožto jediné těleso zvolené přímo všemi Evropany. Legislativní práce by se měla tedy zřetelněji přesouvat od moci výkonné k moci zákonodárné. Evropský parlament se nesmí nikomu jevit jen jako nějaká drahá ozdoba Unie.

Vedle něho by však podle mého mínění mohlo časem vzniknout jiné, menší těleso, do něhož by volily ze svých řad zástupce národní parlamenty, přičemž všechny členské státy by byly zastoupeny stejným počtem svých členů. Takovým či podobným způsobem by bylo možné vyřešit dvě věci najednou: za prvé by se odstranil pocit vyskytující se v různých národních parlamentech, že jsou vyřazeny z evropského rozhodování. Za druhé by se dosáhlo toho, že by tu byl přeci jen jeden unijní orgán, který by zaručoval naprostou rovnost všech členských zemí. Takovýto útvar by se samozřejmě scházel jen velmi vzácně, jen tehdy, kdy o to určité množství členů požádá, a jen nad věcmi vyžadujícími konsensus. Toto řešení by navíc umožnilo, že by se Komise nemusela tak složitě sestavovat podle národnostního klíče a Evropská rada tak složitě počítat své hlasy. Přiznám se, že pro mne osobně by bylo důležitější, aby komisaři byli vskutku nejlepšími odborníky ve svém oboru, než aby to byli za každou cenu mí soukmenovci nebo dokonce spolustraníci.

Pokud jde o Evropskou radu, je to dnes zvláštní kombinace moci výkonné a zastupitelské. I její postavení by se mělo projasnit. Zdá se mi, že by se mělo blížit specifickému postavení hlav států v parlamentní demokracii, šlo by tedy o jakousi poloskrytou a polozjevnou kolektivní hlavu soustátí, jejímž viditelným a všem srozumitelným představitelem by ovšem byl jedinec, totiž prezident, s jehož existencí počítá už Lisabonská smlouva a který je velmi důležitý: všimněme si, že tam, kde se objevuje nějaké kolektivní vedení státu, hrozí obvykle jeho rozpad. Netvrdím, že u nadnárodního společenství to může být také tak, nicméně cítím, že kdesi nejvýš by měla být jedna jediná lidská tvář, která by celé to komplikované soustrojí reprezentovala a díky které by tomu všemu bylo lépe rozumět.

Už vícekrát jsem dal najevo, že bych považoval za skvělé, kdyby někdy v budoucnosti existovala tenká, srozumitelná a čtivá Evropská ústava, které by rozuměly i děti ve škole, a všechno ostatní - což jsou dnes už tisíce stran - by byly jen její přílohy. Organickou součástí či přímo první částí takové ústavy by samozřejmě musela být Listina základních práv jako text, který formuluje hodnoty či ideály, k nimž se Unie upíná, s nimiž se snaží být v souladu, které má při svých rozhodováních na mysli.

(5)

Dámy a pánové, dovoluji mi poznámku pátou a poslední, kterou se tak trochu vrátím k tomu, čím jsem začal.

Při pohledu z dálky se Evropská unie jeví jako těleso hodně technokratické, které se zabývá jen ekonomikou a penězi. Ty věčné dohady o rozpočtu, kvótách, clech, daních, obchodních pravidlech a nejrůznějších předpisech jsou asi nutné a vůbec jimi nepohrdám. Ba dokonce si myslím, že i ta pověstná doporučení či normy týkající se vaření guláše - tento obvyklý důvod k euroskeptickému posměchu - jsou míněny spíš jako ochrana čehosi českého či maďarského než jako útok na dotyčný členský stát a jeho identitu.

Přesto si ale myslím, že by Unie měla klást stále silnější či viditelnější důraz na to, co je opravdu nejdůležitější. Totiž na své duchovní a hodnotové základy. Jde přece o bezprecedentní pokus vybudovat velkou a originální nadnárodní pospolitost na základě úcty k lidským svobodám, k lidské důstojnosti, na půdě skutečné, a nikoli tedy jen zdánlivé či formální demokracie, na důvěře ve zdravý rozum, slušnost, schopnost rovnoprávného dialogu uvnitř této pospolitosti i s kýmkoli jiným. A samozřejmě i na úctě k jednotlivým národům, jejich tradicím, výkonům, k

zemím, jež obývají, k jich domovům, včetně krajiny, v níž se tyto domovy ocitají. A samozřejmě i na respektu k lidským právům a na lidské solidaritě.

Bohaté evropské duchovní a kulturní dějiny - založené na souběhu elementů antických, židovských, křesťanských, islámských a posléze renesančních a osvícenských - zformovaly soubor nezpochybnitelných hodnot, k nimž se sice Evropská unie verbálně hlásí, ale které často chápe jen jako hezký obal toho, oč opravdu běží. Neběží ale na prvním místě právě o tyto hodnoty a nejsou to naopak ony, které udávají směr všemu ostatnímu?

Nepřimlouvám se tu za nic revolučního, za nic převratného, za nic radikálního. Přimlouvám se pouze za hlubší reflexi samotných východisek evropského sjednocování, za důraznější kultivaci našeho evropanství, za artikulovaný vztah k mravnímu řádu, který přesahuje svět našich okamžitých prospěchů či svět pouhé nikam nesměřující a jen kvantitativními ukazateli určované prosperity.

Dvacet let není Evropa rozřata v půli. Pevně věřím, že se už nikdy nenechá rozdělit, ale že bude naopak prostorem a iniciátorem stále hlubší solidarity a spolupráce. Kéž by pro nás a naše potomky přestávala být Schillerova Óda na radost jen básní oslavující přátelství mezi lidmi a přerůstala v sugestivní znak našeho společného úsilí o lidštější svět.

Děkuji vám za pozornost.

Odkaz:

<http://www.evropsky-parlament.cz/view/cs/press-release/pr-2009/pr-2009-November/pr-2009-Nov-8.html?search-element=v%C3%A1clav%20havel>